

Dwaj uczeni biskupi polscy.

Wspomnienie pośmiertne.

Zejście dwóch najznamienitszych przedstawicieli hierarchicznych naszego Kościoła w ostatnich latach na terenie ziem wschodnio-południowej Polski (b. Galicji) nie może przejść bez echa w *Nova Polonia Sacra*, a to ze względu na wybitną ich obu działalność naukową, nauczycielsko-unwersytecką i piśmienniczą. Głównie jako teologów przedstawia ich poniższe wspomnienie bio i bibliograficzne wraz z zarysem, uwydatniającym ich indywidualność i zasługę autorską; współczesne ich obu rządy biskupie niemal ćwierćwiekowe, również godne pamięci, wychodzą już poza ramy niniejszej notaty.

I.

X. Dr Józef Bilczewski

Arcybiskup Metropolita Lwowski ob. łac.

1900 17. XII † 20. III. 1923.

Z mieszczańskiego rodu w Wilamowicach diec. tarnowskiej przyszedł na świat d. 26 kwietnia 1860 r., do szkoły ludowej chodził w Kętach a gimnazjum ukończył w Wadowicach 1880 r., studja zaś teologiczne w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, otrzymując *święcenia kapłańskie* w lipcu 1884 r. Po chwilowym pobycie na wikarjacie w Mogile pod Krakowem już jako Bilczewski (dotychczas Biba) udaje się do Wiednia, gdzie zostaje *doktorem św. teologii* 1886 r., poczem jeszcze przez dwa lata słucha wykładów w Uniwersytecie Gregorjańskim OO. jezuitów w Rzymie, wśród tego przez jeden semestr w Instytucie Katolickim w Paryżu za czasów L. Duchesne'a. Bawiąc w Rzymie zetknął się z księciem archeologów chrześcijańskich Janem Chrzycielem de Rossi'm i najwybitniejszym jego uczniem Mons. Józefem Wilpertem ze Śląska (mówiącym jeszcze wówczas po polsku, obecnie dziekanem kolegium protonotariuszy apost.)¹, z którym się zaprzyjaźnił; pod tegoż to okiem stawał pierwsze kroki w studjum Rzymu podziemnego, które wytyczyło i opromieniło kierunek prac jego teologicznych na profesurze uniwersyteckiej, będącej naówczas szczytem jego marzeń. Wróciwszy do diecezji pracował jako

---

¹ W tym charakterze dziekana jest on podpisany na cyrkumskrypcyjnej bulli Piusa XI *Vix dum Poloniae unitas* z 28. X. 1925, ustanawiającej nowy podział diecezji ob. ł. w Polsce.

wikarjusz i katecheta zrazu w Kętach, a w następnym roku przy kościele paraf. św. Piotra i Pawła w Krakowie i suplent katechety w gimnazjum św. Anny, przyspasabiając się równocześnie do docentury dogmatyki ogólnej (fundamentalnej); osiągnął ją w lecie 1890 r. Po usunięciu jeszcze w kwietniu t. r. w stan spoczynku trzech starych a nie odpowiadających swemu zadaniu profesorów w *Uniwersytecie Lwowskim* na Wydziale Teologicznym — zasługa to poprzedniego rektora tegoż Uniwersytetu Dra Leonarda Piętaka (1888/9)¹, — na wakującą wtedy katedrę *dogmatyki szczegółowej* powołany został X. Dr Bilczewski z Krakowa jako *profesor nadzwyczajny*, mian. 14 stycznia 1891, a od 28 stycznia 1893 *profesor zwyczajny*; dziekan Wydziału Teologicznego 1896/7 i tegoż Uniwersytetu *Rektor Magnificus* wybrany na rok 1900/1. Ponadto w tymże czasie: członek korespondent papieskiej Akademii Archeologicznej w Rzymie 1895 za pierwszej swojej podróży naukowej ze Lwowa do Rzymu, członek c. k. Krajowej Rady Szkolnej we Lwowie 1898 oraz w tym samym roku referent i egzaminator prosynodalny kurji metropolitalnej lwowskiej ob. łac., konserwator dla utrzymania zabytków sztuki i pomników historycznych z ramienia wiedeńskiej Komisji Centralnej 1899, członek korespondent Akademii Umiejętności w Krakowie wybr. 17. V. 1900, równocześnie szambelan papieski za ponownego pobytu w Rzymie. Wreszcie po mowie inauguracyjnej przy otwarciu roku akademickiego 11. X. 1900, „już wówczas przygotowujący się do urzędu arcybiskupiego“, *arcybiskup metropolita lwowski* ob. łac. mian. przez cesarza 30 paźdz., prekonizowany 17 grudnia 1900, konsekrowany i intronizowany w katedrze metropolitalnej lwowskiej 20 stycznia 1901, kons. przez księcia biskupa krakowskiego X. Jana z Kozielska Puzynę, który mu włożył i palliusz arcybiskupi, w asystencji X. Andrzeja Szeptyckiego arcybiskupa metropolity ruskiego i X. Józefa Seb. Pelczara biskupa przemyskiego ob. łac.²; bulle papieskie niósł i czytał X. Dr Bolesław Twardowski kanclerz kurji metropolit. lwowskiej, późniejszy jego drugi z rzędu sufragan a dzisiejszy następca na stolicy lwowskiej; asystent tronu papieskiego oraz hrabia rzymski (*comes Romanus*) 11. V. 1904, członek czynny Akademii Umiejętności wybr. 15. V. 1908, honorowy doktor filozofji Uniwersytetu Lwowskiego 1911 i członek czynny Towarzystwa Naukowego we Lwowie od czasu jego powstania 1921; † po dwumiesięcznej chorobie 20 marca 1923, pochowany 24 ow. m. na cmentarzu Janowskim.

Prace jego naukowe z podkładem i celem apologetycznym osobne mają piętno i w literaturze nie tylko naszej teologicznej stanowią pewną egzotyczność. Przez cały czas zawodu swego nauczycielskiego badał i opi-

¹ Wybitny parlamentarzysta, późniejszy minister dla Galicji, z Przemysła rodem, kolega szkolny i przyjaciel X. bpa Pelczara.

² Tak było w rzeczywistości, ale biografowie podają za współkonsekratorów: arcybiskupa ormiańskiego Izaaka Issakowicza i metropolitę unickiego Andrzeja Szeptyckiego.

sywał z wielkim zapalem i dostatecznym znawstwem pomniki katakumbowe Rzymu chrześcijańskiego. Pierwszy i jedyny z teologów katolickich oddał się ich studjom w celach apologetycznych, aby, jak pierwotnie zamierzał, zbudować z nich pewien rodzaj teologii tychże pomników cmentarnych, lub przynajmniej wyzyskać wszechstronnie ich świadectwa dla stwierdzenia niektórych artykułów wiary katolickiej, tudzież praktyk kościelnych. W zakresie pierwszym dał literaturze naszej rzecz oryginalną i nową, przedstawioną systematycznie i przejrzysto, niezupełnie jednak wyczerpująco i jednolicie w książce, dedykowanej księciu biskupowi krakowskiemu, kardynałowi Albinowi Dunajewskiemu, który go święcił na kapłana, p. t. *Archeologia chrześcijańska wobec historii Kościoła i dogmatu*. Z ośmioma ilustracyami w tekście i dwiema tablicami. Kraków, nakł. autora. Księgarnia G. Gebethnera i Sp. 1890. 8° str. XIX, 337 i 1 nlb. Na jej podstawie habilitował się na Wydziale Teologicznym w Uniwersytecie Jagiellońskim do dogmatyki ogólnej i apologetycznej, wyłuszczając myśl swoją w odczycie habilitacyjnym 5 lipca 1890: *Archeologia jako fons dogmaticus*. Kierunek ten studjów zapowiadał już w pierwszej swojej pracy, omawiając t. II-gi pomnikowego wydawnictwa inskrypcyj chrześcijańskich m. Rzymu, starszych od wieku VII-go, Jana Chrzyciela de Rossi (w krakowskim *Przeglądzie Polskim* z września 1888); słuszną chwałę tegoż księcia archeologów chrześcijańskich (†20. IX. 1894), którego poczytywał za swego mistrza, opiewał w obu *Przeglądach* krakowskich (w *Polskim* z marca 1893: „Giovanni Battista de Rosssi“, a w *Powszechnym* 1895 „Dorobek naukowy Rossi’ego“). Do działu drugiego należy kilka rozpraw monograficznych, z których rozmiarami jako też erudycją patrystyczną i odczuciem symboliki sztuki starochrześcijańskiej naczelnie zajmuje miejsce wspaniale wydana *Eucharystya w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych epigraficznych*. Z 47 rycinami w tekście i jedną tablicą w heliografurze. W Krakowie, Spółka Wydawnicza Polska 1898. W. 8° str. XIV, 2 nlb. i 328. Główna ta praca, poświęcona pamięci Matki autora (†1896), otrzymała nagrodę Akademii Umiejętności z funduszu X. biskupa Stan. Ad. Krasieńskiego (1200 złr.) i została przełożoną na czeskie przez X. Dra J. Tumpacha w Pradze 1910, podobnie jak już przedtem 1898/1899) przez tegoż *Archeologia chrześcijańska oraz Małżeństwo w dawnych chrześcijańskich pomnikach*. W Krakowie nakł. autora 1899, 8° str. 21 odb. z *Przegl. Powsz.* Do ulubionej myśli swej, wyrażonej już całkiem otwarcie, że „pomniki archeologii starochrześc. tworzą nowe źródło teologii, pozwalające nam stwierdzić tożsamość naszych dogmatów z dogmatami czasów apostolskich“ powrócił w swym referacie *Znaczenie archeologii chrześcijańskiej*, przedstawionym na III Zjeździe historyków polskich w Krakowie d. 4 czerwca 1900 w sekcji III (historji sztuki i archeologii), której był jednym z trzech przewodniczących, oświadczając, że impuls do napisania tego referatu dała mu niedawna obecność jego na kongresie archeologii chrześcijańskiej w Rzymie, gdzie zasiadał również w prezydjum jednej z sekcji; tu w Krakowie zakończył swój referat życzeniem, aby wszyscy, którzy się zajmują historją, uwzględniali wyniki archeologii

chrześcijańskiej; w dyskusji zabrał głos tylko p. Leonard Lepszy, zwracając uwagę referenta na naszą rodzimą archeologję średniowieczną i wyrażając prośbę, by prelegent zwrócił się w badaniach swych także do polskich rzeczy (*Pamiętnik III Zjazdu historyków polskich w Krakowie w d. 4—6 czerwca 1900. II. Protokoły obrad. W Krakowie 1901 str. 90*).

Bibliografję prac jego naukowych, zamkniętą uroczystą rezygnacją z rektorstwa i profesury (9. XI. 1900) zamieszczają *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie R. I [Lwów 1921] 21/3*; pominięte są tutaj wspomniany wyżej *Dorobek naukowy Rosi'ego*, jako też *Katakumbę św. Pryscylli i jej najważniejsze pomniki*. Kraków, nakł. autora 1895, 8° str. 52 odb. z *Przeł. Powsz. i Sw. Józef, patron Kościoła Powszechnego*. Studium historyczno-archeologiczne w tymże *Przeł. 1896/7*; cenny jest w nich wykaz listów pasterskich, polskich, i niemieckich od 20. I. 1901 do r. 1921 nry 12—55. *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe* ogłosiło lwowskie Towarzystwo „Biblioteka Religijna im. X. arcybpa Bilczewskiego“ t. 1—3 str. 602, 318 i CCXII + 540. *Krótkim rysem życia i prac* uczył Zmarłego X. Dr Mieczysław Tarnawski Prof. Uniw. Lwow. wyd. tamże w t. 3 Listów past. i oddzielnie 1924 str. 212; ob. też *nekrolog* przez X. Szczepana Szydelskiego w lwow. *Kwart. Hist.* z r. 1923 str. 267/70.

II.

X. Dr Józef Sebastjan Pelczar

Biskup Przemyśki ob. łac.
1900 17. XII. † 28. III. 1924.

Mieszczkańskiego pochodzenia, urodził się w Korczynie diec. przemyskiej d. 17 stycznia 1842 r. i dzieckiem w chorobie ofiarowany został przez swą matkę Najśw. MP. w Leżajsku. Do gimnazjum uczęszczał w Rzeszowie i Przemyślu, a po złożeniu egzaminu dojrzałości (1860) słuchał teologii w seminarjum duchownem w Przemyślu, gdzie też został *wyświęcony na kapłana* d. 17 lipca 1864 r. Rok przeszło był wikarjuszem w Samborze, poczem udał się w r. 1865 do Rzymu, gdzie jako alumn Kolegium Polskiego OO. zmartwychwstańców pobierał nauki wyższe teologiczne w Kolegium Rzymskiem OO. jezuitów, a prawa kanonicznego słuchał w Liceum papieskiem św. Apolinarego; ukończył je w r. 1868 ze stopniem *doktora św. teologii i św. kanonów*. Za powrotem do kraju został w r. 1869 prefektem seminarjum duchownego w Przemyślu, w następnym zaś profesorem w niem teologii pasterskiej, gdzie także od r. 1873 zastępczo wykładał prawo kanoniczne, a zarazem pracował w konsystorzu biskupim jako referent i radca biskupi. W r. 1877 d. 19 marca mianowany został *profesorem* zwyczajnym *historji kościelnej i prawa kanonicznego* w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, a po reorganizacji Wydziału w nim Teologicznego, dokonanej przy wybitnym tegoż profesora udziale, obejmuje on wykłady *teologii pasterskiej*, mianowany jej *profesorem* 25 maja 1882, którym pozostaje aż do r. 1899; dziekan kilkakrotny tegoż Wydziału (w latach 1881/2, 1884/5 i 1890/1) i czło-

nek komisji rządowej dla egzaminów historyczno-prawniczych na Wydziale Prawniczym, w Uniwersytecie tym piastuje zrazu urząd prorektora w r. 1880/1, następnie *Rektor Magnificus* w r. 1882/3, jako taki kładzie kamień węgielny pod dzisiejsze *Collegium Novum* (d. 26 maja 1883). *Kanonik gremialny kapituły katedralnej krakowskiej* fundi Krzeszów od r. 1880 na mocy prezenty, danej mu przez Uniwersytet Jagielloński; jest przytem (w r. 1887) komisarzem biskupim dla nauki religji w gimnazjum św. Jacka, radcą honorowym konsystorza przemyskiego, prezesem towarzystw św. Łukasza i przez lat 16 Oświaty Ludowej w Krakowie; ponadto radca-referent kurji biskupiej krakowskiej, egzaminator prosynodalny, cenzor ksiąg religijnych, obrońca małżeństwa w sądzie diecezjalnym dla spraw małż., dyrektor i komisarz biskupi założonego przez siebie w Krakowie 1894 r. Zgromadzenia Sióstr Służebnic Najśłod. Serca Jezusowego. Prałat domowy Jego Świątobliwości w r. 1895, *biskup* tyt. miletopolitański², *sufragan przemyski*, prekonizowany 20 lutego 1899, konsekrowany 19 marca ow. r. w katedrze przemyskiej przez swego ordynariusza X. Dra Łukasza Soleckiego (1882 † 1. III. 1900), którego został następcą, ogłoszony na konsystorzu papieskim 22. III. 1899; dziekan kapituły katedr. przemyskiej (1899 27. II—17. XII. 1900) i wikarjusz generalny; czasu wakansu wikarjusz kapitulny i administrator diecezji. Wreszcie *biskup przemyski* prekon. 17 grudnia 1900, intron. 13 stycznia 1901, asystent tronu papieskiego oraz comes Romanus 20. III. 1903, komandor orderu Odrodzenia Polski z gwiazdą, † 28 marca³ 1924 na zapalenie płuc wskutek przeziębienia się w katedrze na jubileuszu swoim biskupim i imieninach, pochowany 1 kwietnia w kościele niegdyś jezuickim, teraz filjalnym katedry p. w. Serca Jezusowego, odzyskanym szczęśliwie przez Zmarłego u Rządu austriackiego (1904).

Śmierć tego pasterza oplakiwał szczerze cały Kościół polski, tracąc w nim niepospolitego i najgodniejszego swego seniora. Na wszystkich szczeblach nauczycielskiego i duchownego swego zawodu, od zarania aż do ostatniego tchu, zarówno wymownem słowem jak i budującym przykładem, a zawsze z młodzieńczym zapałem i nieznającą nigdy wypoczynku pracą, mąż ten przez całe życie świątobliwy, przepojony żarliwością o chwałę Boga i miłością Ojczyzny, założyciel zgromadzenia SS. Służebnic Serca Jezusowego, tegoż Serca i Najśw. Sakramentu oraz P. Marji czciciel i krzewiciel, jakiego Polska od wieków nie miała, mówca złotousty i kaznodzieja nieustrudzony, apologeta teolog-pisarz najpłodniejszy, urzeczywistnił w doskonałej formie starodawny Hozjuszów i Skargi program pracy kapłana i biskupa polskiego, by żyć, uczyć i działać jedynie na chwałę Boga, uświetnienie Kościoła i Stolicy św. oraz pożytek Ojczyzny. I za

¹ Mylnie »Krzeczow« w schematyzmach diecez. krakow.

² Mylnie »Melitopolitanus« w schematyzmach diec. przem. z r. 1901 i w latach następnych, o ile przytoczony jest w nich wykaz biskupów sufraganów.

³ Błąd drukarski w *Kronice diec. przem.* z kwietnia 1924 na k. tyt., gdzie podobizna ś. p. Zmarłego, iż † 29 marca.

czasów swojej profesury w Krakowie, jak i na stolicy przemyskiej prawdziwie *Ecclesiae nec non Patriae decus et gloria*¹.

Prace jego naukowe wymienia się tutaj tylko znaczniejsze. Kontynuował je bez przerwy na urzędzie biskupim a ogłaszał własnym nakładem w licznych wydaniach; są one wprawdzie niebadawcze, nierównej wielce wartości i zbyt rozlewne, ale w swoim zakresie, przeznaczone głównie dla kół duchownych i zakonnych lub dusz pobożnych, wielce użyteczne: 1° *Życie duchowne czyli Doskonałość chrześcijańska według najcelniejszych mistrzów duchownych* [t. j. ascetyka], wyd. 1-^o w 1 tomie w Przemyślu 1873, str. 568, następne od 2-go począwszy przejrane i pomnożone w 2 tomach w Krakowie 1877, 1881, 1886, 1892, 6-te w Przemyślu 1906, 7-e tamże 1912, jak i ostatnie pośmiertne, 8-e przejrane i powiększone w 3 tomach nakł. SS. Służebnic Najśl. Serca Jezusowego, 1924 str. 554, 771 i 253. 2° *Ziemia święta i Islam czyli Szkice z pielgrzymki odbytej w r. 1872*. Lwów 1875, t. 1 *Ziemia św.* str. 465, t. 2 *Islam* str. 232. 3° *Pius IX i jego wiek*. W Krakowie 1879/1881 w 3 t. str. 289, 398 i 320; wyd. 2-gie przerobione i znacznie pomnożone p. t. *Pius IX i jego pontyfikat*, tamże 1887/8 w 3 t. str. VII i 485, 560 i 434; toż wyd. tytułowe tamże 1897; *Pius IX i jego pontyfikat na tle dziejów Kościoła w XIX w.*, 2-gie pomnożone wyd. w Przemyślu 1907/8 w 3 t. str. VIII i 515, 581 i 472 ob. niżej pod 16°; jest to dzieło przełożone na język włoski. 4° *Prawo małżeńskie katolickie, z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, Prusach i w Królestwie Polskiem*. Kraków 1882/3 str. 687 + CXXXIX i 1 nlb.; przejrane i pomnożone tamże 2-gie 1885 i 3-cie 1890 w 1 t.; tamże 4-te 1898 w 3 t. str. 6 nlb. i 414, 376 i 278 + CLX. 5° *Konferencje apologetyczne o przyczynach niedowiarstwa w naszych czasach i o potrzebie religji, mian. w r. 1884 w Krakowie*. Kraków 1895 str. 123, wyd. 2-gie przejr. i pomn. tamże 1890 str. 3, 92 i 1 nlb. 6° *Wspomnienia z pielgrzymki do Komposteli*. Odbitka z krakowskiego *Przeglądu Powszechnego* 1890 str. 109. 7° *Wspomnienia z pielgrzymki do Annecy i Paray-le Monial*. Odbitka z lwowskiej *Gazety Kościelnej* 1893. Ob. niżej pod 19°. 8° *Rozmyślenia o życiu kapłańskim czyli Ascetyka kapłańska* (w kształcie medytacyj). Kraków 1892/3 w 2 częściach str. 315 i 371 + III, wyd. 2-gie przejr. i pomn. 1897 str. 423 i 496, 3 cie przejr. i popraw. również tamże 1907 str. 399 i 482 (w dodatku cz. I Kilka uwag o urządzeniu seminarjów duchownych i studjów teologicznych); ob. 15°. 9° a) *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Kościele katolickim*. Kraków w 3 częściach: I z r. 1896 *Kaznodzieje greccy do IX w., łacińscy do XVI w.* str. 147, II z r. 1896 *Kaznodzieje polscy* str. 401 i 2 nlb., Dodatek do cz. II z r. 1897 str. 111 i III *Kaznodzieje ludów słowiańskich, romańskich i germańskich* 1900

¹ Bez pochlebstwa i przypodobania użyłem tego zwrotu na jubileuszu Jego kapłańskim w Przemyślu 12. VII. 1914 jako jeden z trzech delegatów Uniwersytetu Jagiellońskiego (Rektor Kaz. Kostanecki, ś. p. Fryd. Zoll senior i piszący te słowa) na ten jubileusz, i dlatego powtarzam je tutaj.

n. nlb. 3, str. 15 i 476. b) *Zarys dziejów kaznodziejstwa w Polsce*, 2-gie przejr. i pomn. wyd. Kraków 1917 str. 3 nlb., 477 i XV (dodatek); najslabsze to jest naukowo z dzieł historycznych autora. 10° a) *Rozmyślenia o życiu zakonnem, dla zakonnic*, tamże nakł. Zgromadzenia Służebnic Serca Jez. 1898 str. IX, 451 i III; cały dochód przeznaczony na budowę kaplicy klasztornej p. w. Najśl. Serca Jezusowego i przytuliska dla chorych służących; wyd. 2 przejr. i znacznie pomn. tamże 1915 str. VI i 550. b) *Rozmyślenia o życiu Pana naszego Jezusa Chrystusa dla zakonnic*, tamże tymże (jakoby) nakł. b. r. [1918] str. VIII, 742 i II. 11° *Medycyna pasterska czyli Wiadomości potrzebne kapłanom z zakresu higieny, fizjologii i patologii z dodatkiem niektórych kwestyj teologicznych z różnych dzieł i z własnego doświadczenia dla użytku alumnów i młodych kapłanów zebrał Stary Duszpasterz*. Lwów 1900 str. VII, 288; wyd. 2-gie tamże 1907 i 3-cie przejr. i znacznie powiększone, oba p. t. j. w. z dodatkiem z zakresu somatologii, higieny i t. d. dla użytku duszpasterzy zebrał Dr Józef Sebastian Pelczar były profesor teologii pasterskiej przy Uniwersytecie Jagiellońskim, tamże 1908 z dodatkami wydruk. w Miejscu Piastowem 1920 str. XIV, 479, 56. 12° *Masonerja, jej istota, zasady, dążności, początki, rozwój, organizacya, ceremoniał i działanie według pewnych przeważnie masonskich źródeł*. Kraków 19??, wyd. 2-gie przerob. i znacznie rozszerzone 1909, 3-cie 1913 i 4-te znacznie rozszerzone 1914 (na k. tyt., wyszło zaś) 1917 z 9 tablicami str. 444 i 2 nlb. (w dodatku II: *Masonerja podczas wielkiej wojny w latach 1914—1917*). 13° *Jezus Chrystus wzorem i mistrzem kapłana. Rozmyślenia dla kapłanów*. T. 1-y Jezus Chrystus w życiu swoim ukrytem jest wzorem i mistrzem kapłana. Lwów 1909 str. 192; wyd. 2 popr. Przemyśl—Warszawa 1911 str. nlb. 6 i 192. T. 2-gi? T. 3-ci Jezus Chrystus w Przenajśw. Sakramencie jest wzorem i t. d. Przemyśl—Warszawa 1911 str. 215. T. 4-ty Cz. I Jezus Chrystus w męce swojej jest wzorem i t. d. Cz. II Jezus Chrystus w swoim życiu chwalebnem jest wzorem i t. d., tamże 1911 str. 2 nlb. 144, 2 nlb. i 97. 14° *Obrona religii katolickiej*. T. I *Jak wielkim skarbem jest religja katolicka i dlaczego ta religja ma dzisiaj tylu przeciwników*. Przemyśl 1911 str. 259; wyd. 2-gie przejr. i pomn. tamże 1920 str. 390. 15° *Pasterz według Serca Jezusowego czyli Ascetyka pasterska*. Lwów 1913 str. 4 nlb. i 432; dzieło to uzupełnia *Ascetykę kapłańską* ob. wyżej 8°. 16° *Pius IX i Polska* (z portretem papieża). Miejsce Piastowe 1914 str. IV, 328 i 1 nlb; najlepsze to jest z wszystkich historycznych dzieł Zmarłego. 17° *Wezwanie do pracy nad duchowem odrodzeniem się narodu polskiego*. Cały dochód przeznaczony na odbudowanie zniszczonych kościołów dyecezyi przemyskiej. Kraków 1915 str. 57; wyd. 2 pomn. tamże 1915 i 3 cie 1916. 18° *Zarys dziejów miłosierdzia w Kościele katolickim*. Kraków 1916 str. III, 241. 19° *Rewolucja francuska wobec religji katolickiej i jej duchowieństwa*. Przemyśl 1922 str. 44; odczyt ten swój krakowski z 23. II. 1890 i wówczas w Krakowie wyd. str. 28, teraz znacznie rozszerzony ponownie autor drukiem ogłasza, „chcąc ostrzedz naród polski, aby nie poszedł śladami rewolucji francuskiej, która wprowadzie niejedno złe usu-

nęła, ale z drugiej strony pod hasłem wolności, braterstwa i publicznego dobra skrepowała wolność religijną i polityczną, uprawniała bezbożność, pomnożyła zbrodnie i wytworzyła strumienie krwi bratniej“ (z przedmowy). 20° Wyd. 2 gie znacznie rozszerzone p. t. *Religja katolicka, jej podstawy, jej źródła i jej prawdy wiary. Rozprawy dogmatyczne dla ludzi wykształconych*. Przemyśl 1923 str. 588 ob. rec. X. Dra J. Rychlickiego w krakow. *Głosie Narodu* Nr 23 z 28. I. 1924¹.

Kazania, mowy i konferencje godne są przedruku w całości, a może także jeśli nie zbiór to przynajmniej dobór listów i przemówień pasterskich. Spodziewać się też należy, iż powołane pióro przedstawi wiernie całość życia i działalności ś. p. Zmarłego, lub co najmniej rządu jego biskupie, nie poprzestając jedynie na samej, cennej zresztą *Kronice diecezji przemyskiej*, którą w charakterze pisma diecezjalnego X. biskup Pelczar, zostawszy ordynarjuszem, pierwszy z biskupów polskich począł wydawać dla pogłębienia wiedzy swego kleru i która dotychczas wychodzi miesięcznie (notyfikowałem 1-y jej rocznik w poznańskim *Przeglądzie Kościelnym* X. Stan. Okoniewskiego). Konieczności monografji o tymże biskupie nie potrzeba uzasadniać: wymaga jej honor diecezji i niezaprzeczenie wielka, hieratyczna postać Zmarłego. Już jako w mistrzu pedagoga naszym w pierwszych latach profesury pasterskiej w Krakowie, kiedy nam odsłaniał drogę życia kapłańskiego i zaprawiał miłościwie a mądrze do ukochania obowiązków i trudów w służbie Kościoła, widzieliśmy przyszłego biskupa i pragnęliśmy go widzieć po śmierci nieodżałowanej pamięci kardynała Albina Dunajewskiego na stolicy krakowskiej. Lecz inne z woli Bożej rachuby wzięły wówczas górę. Ciepłe a trafiające dobrze w Jego charakterystykę wspomnienie *jednego z dawnych uczniów* w krakowskim *Głosie Narodu* z 3 i 4 kwietnia 1924 to tylko kwiatuśzek na grób Jego rzucony; nie może również wystarczyć i niniejsza notata bio- i bibliograficzna, bo daje tylko szkielet chronologiczny faktów Jego żywota i działalności teologiczno-piśmienniczej. Godzien jest trwalszego pomnika, bo co sam napisał o ś. p. arcybiskupie lwowskim Józefie Bilczewskim w diecezjalnem swem orędziu z 25 marca 1923 (*Kronika diec. przem.* R. XXIII [1923]94), iż był to rzeczywiście *sacerdos magnus*, gorący miłośnik Kościoła, Ojczyzny i dusz, tak że do niego możnaby zastosować słowa, które Chrystus Pan wyrzekł o Janie Chrzcicielu: „*On ci był świecą gorejącą i świecącą*“ (Ś. Jan V 35), to w większej jeszcze mierze należy o nim samym powtórzyć; ponadto jako kaznodzieja i pisarz zasłużył sobie na zaszczytną kartę w dziejach literatury naszej teologicznej: bardzo bliską X. Piotra Skargi.

W Krakowie d. 24 grudnia 1925.

X. Dr Jan Fijałek.

¹ Wyd. 1-e nosiło tytuł *Tajemnice religji katolickiej*, tamże 1918. W tymże r. ogłosił Zmarły *Dodatek* do swego prawa małż. z r. 1898, *zawierający uzupełnienia i zmiany w prawie małż. według nowego Kodeksu prawa kośc.*, obowiązującego od 19. V 1918. Kraków, nakł. księgarni J. Czerneckiego, dawniej Spółki Wydawniczej Polskiej. 8° str. 33.